

A SEMMELWEIS ORVOSTÖRTÉNETI KÖNYVTÁR RITKASÁGGYŰJTEMÉNYE

T. PAJORIN KLÁRA

A 25 éve fennálló, több mint százezer kötetet magában foglaló Semmelweis Orvostörténeti Könyvtárnak — orvosi könyv-, folyóirat-, disszertáció- és különnyomat-állománya mellett — legjelentősebb értékű gyűjteményét alkotják régi és ritka könyvei, valamint kéziratai.¹ Sok olyan nagybecsű ritkaság található közöttük, amely méltó arra, hogy számon tartsuk. A következő ismertetés a Könyvtár ritkasággyűjteményét kívánja nagy vonásokban bemutatni, néhány értékes kötetet közelebbről is szemügyre véve.

A Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár 1951 májusában jött létre; alapjául a volt budapesti irgalmas rendi kórház (ma ORFI) akkor kb. 6000 kötetes könyvtára szolgált.² Gyarapodásának első fázisát egyes vidéki szerzetes rendi (pl. a pécsi és az egri irgalmas, a váci piarista stb.) könyvtárak orvosi és gyógyszerészeti kéziratainak átvétele jelentette. Mennyiségben és értékben a legjelentősebb állomány a Budapesti Orvosegyesület könyvtárának átvétele (1952. máj. 27.) során jutott az Orvostörténeti Könyvtár birtokába.³ Az orvosegyesületi könyvtár után a második legértékesebb

¹ A Könyvtárról és állományáról szóló eddigi ismertetések: *Kapronczay Istvánné*: 10 éves az Országos Orvostörténeti Könyvtár. Az Orvosi Könyvtáros, 1961, 16—20.; *Antall József—R. Harkó Viola*: A Semmelweis Orvostörténeti Múzeum és Könyvtár rövid ismertetése, kialakulásának története. Az Orvosi Könyvtáros, 1971, 1. 3—16.; *Képek a gyógyítás múltjából*. Orvostörténeti Közlemények, (Suppl. 5.) Bp., 1972, 84—96.; *R. Harkó Viola—Vida Tivadar*: Jelentős régi orvosi művek a Semmelweis Orvostörténeti Múzeum Könyvtárában. Az Orvosi Könyvtáros, 1968, 3. 129—157.; *Buzinkay Géza*: XV-XVIII. századi ritkaságok a Semmelweis Orvostörténeti Könyvtárban. Magyar Könyvszemle, 1973, 3—4. 395—397.

² A budai irgalmas kórház alapító levelét (1806. okt. 15.) — a tulajdonukban levő Császárfürdőt a Rendnek adományozva — Marczibányi István és felesége, Kesselőkeői Majthényi Mária állíttatta ki. Ezt az alapító levelet 1806. nov. 15-én Görgey Márton esztergomi érseki helynök, 1807. máj. 8-án pedig I. Ferenc király megerősítette. 1856-ig a magyarországi rend- és kórházak az osztrák—magyar rendtartományba tartoztak. (Vö.: Emlékirat az Istenes Szent Jánosról nevezett irgalmas-rend magyar tartománya Budapest (budai) rend- és kórházának újjáépítése és 1903. szeptember 29-én történt ünnepélyes felavatásának alkalmára. Bp., 1903). Az irgalmas könyvtári alapállomány tulajdonosi bejegyzéseit figyelembe véve megállapítható, hogy annak egy része előzőleg a bécsi, ill. a pozsonyi rendház birtokában volt.

³ Az Orvosegyesület Könyvtára, melynek alapját 1842-ben Stessel Lajos orvosdoktor vetette meg kb. 1500 kötetes könyvgyűjteményével, maga is heterogén eredetű gyűjtemény volt. Anyagát elsősorban orvosok, így *Flór Ferenc*, *Jankovich Antal*, *Wirtler József*, *Tóth Nepumoki János*, *Grósz Xavér Ferenc*, *Hirschler Ignác* (1882), *Pollák Henrik*

gyarapodási forrás — a volt Pázmány Péter Tudományegyetem orvosi karának egyéb intézetei (pl. Gyógynövény- és Drogismereti Intézet) mellett — a Bőr- és Nemikórtani Klinika könyvtára volt, amelynek régi és ritka állományát ugyan csak töredékeiben, de még így is tekintélyes mennyiségben, két részletben (1963 és 1968) kapta meg az Orvostörténeti Könyvtár.⁴ Az állomány növelésében — a vásárlás mellett — szerepet játszottak még a más intézményektől kapott ajándékok (pl. nagykönyvtárak fölös-példányai).⁵

A Ritkasággyűjtemény kialakítása — elsősorban a fenti eredetű régi és ritka könyvek, kéziratok különgyűjteménybe helyezésével — a Könyvtár gyarapodásával párhuzamosan történt, így a Gyűjtemény nagy részét is az Orvosegyesület könyvtárából és a Bőrklínikáról átadott kötetek teszik ki.

A Gyűjtemény 1974. január 1-én 730 kötetből állt. Az egyes kötetek raktári jelzetüket 1-től kezdődő folyamatos számsorrendben kapták, más gyűjtemények állományától való elkülönítésükre a folyószámuk előtti S betűjel szolgál. Az „S-anyag”-ban ritkaságfajták szerint nincsenek csoportosítva a kötetek, csupán a kötetek mérete (folió vagy annál kisebb) szerint van kettéválasztva az állomány, így a raktári jelzet tulajdonképpen nem tükrözi a kötetek lelőhelyét. A Gyűjtemény három különkatalógussal (időrendi, helyrajzi, részletesen annotált) rendelkezik.⁶

Mivel a Könyvtár speciális szakkönyvtár, ritkasággyűjteményében elsősorban orvosi és gyógyszerészeti művek találhatók, emellett az egész gyűjtemény egynegyed részét nem orvosi tárgyú nyomtatványok (kis számban kéziratok) alkotják. Ritkaságfajták szerint a Gyűjtemény a következő megoszlást mutatja:

- I. 15 kötet ősnymtatvány (1501-ig)
- II. 400 kötet XVI. századi külföldi nyomtatvány (vetustissima — rariora; 1501-től 1601-ig)
- III. 80 kötet hungarica és régi magyar könyv (1711-ig)
- IV. 92 kötet kézirat (XV—XX. sz.)
- V. 143 kötet egyéb jellegű nyomtatott (XVII—XX. sz.-i külföldi és magyar, a fenti kategóriák egyikébe sem sorolható) ritkaság⁷

(1894), *Hirschler Ágoston* és *Róna Sámuel* (1911) ajándékba átadott könyvgyűjteményei gyarapították. Állománya 1930—31-ben kb. 40 ezer kötet volt. (Vö.: Magyar Minerva, 1930—1931, VI. köt. Bp., 1932, 101).

⁴ A Magyar Minerva (i. köt. 170.) szerint 1930—1931-ben még 35 db ősnymtatványa volt a Bőrklínika könyvtárának, az Orvostörténeti Könyvtárba ezek közül már csak 9 került át. A hiányzó ősnymtatványokból egy név szerint is megemlíthető: *Ambrosius Jung* Tractatus perutilis de pestilentia (Augsburg, Johann Schönsperger, 1494) c. munkája. Vö.: *Herczeg Árpád*: Ambrosius Jung pestistraktátusa. Orvosi Hetilap, 1930, 21. 526—528.

⁵ A felsorolásban csupán azok a beszerzési források szerepelnek, amelyekből számottevő mennyiségű kötet került az Orvostörténeti Könyvtár birtokába.

⁶ A ritkaságok nagy részét Vida Tivadar határozta meg és dolgozta fel.

⁷ A ritkasággyűjteményben olyan könyvek is találhatók, amelyek a Könyvtár gyűjtőköre következtében, speciálisan tekinthetők ritkaságoknak, így az orvostudomány fejlődését jelentősen befolyásoló szerzők (pl. Malpighi, Harvey) műveinek első, vagy a Könyvtárban meglevő legkorábbi kiadásai; híres magyar orvosok (pl. Moller, Perliczy, Wessprémi, Semmelweis stb.) műveinek első kiadásai. Olyan könyvek is szerepelnek a gyűjteményben, amelyek elsősorban a könyvkereskedelemben számítanak ritkaságnak (pl. Orbán: A Székelyföld leírása stb.), valamint 1711 utáni, nem orvosi tárgyú

Meg kell jegyezni, hogy az itt bemutatott — a ritkaságfajták megosztását illusztráló — adatok egyes esetekben csupán megközelítő jellegűek. Ennek oka egyrészt az, hogy a Gyűjtemény feldolgozottsága még nem teljes. Több kötetnek hiányzik a címlapja és a kolofonja, és meghatározásukra még nem került sor. Ilyen esetekben a nyomtatott szöveg jellege, a kötés vagy a possessiók bejegyzés, az előszó dátuma stb. volt az alapja a fenti ritkaságkategóriákba való besorolásnak. Másrészt olyan kolligátumok is akadnak, amelyekben XVI. századi nyomtatványok vannak egybekötve XVII. századiakkal.

I. Az inkunábulumok legfontosabb adatai a magyarországi ősnymtatvány-katalógusban megtalálhatók.⁸ A *Sajó—Soltész* katalógus adatain csupán egy helyesbíteni való van: *Brunschwig Chirurgiájának inkunábuluma* csak egy példányban — *Gersdorff* Feldtbuch der Wundtartzney (Strassburg, Johannes Schrott, 1517) című művével egy kötetbe kötve — egy kolligátum második tagjaként található meg a Könyvtárban. Az ősnymtatványok egyéni jellemzőt (feltüntetve raktári számukat is, ui. ezek a *Sajó—Soltész* katalógusban szerepelnek, de nem minden esetben) az I. táblázat szemlélteti.

A *Biga salutis* inkunábulum érdekességeként megemlíthető, hogy hátsó kötés-táblájában talált meg *Borsa Gedeon* egy XVI. sz. eleji magyar nyelvű virágének-töredéket (Zöldvári ének), amely az Országos Széchényi Könyvtárba került.¹⁰ A könyv kötése, hajdani possessiorai, kézírásos bejegyzései alapján határozta meg *Borsa G.* a virágének keletkezési helyét és idejét.

II. A Ritkaságyűjtemény vetustissima—rariora állományának több mint 2/3-a 400-nál több szerző orvosi és gyógyszerészeti témájú vagy vonatkozású munkája. A legtöbb művel képviselt szerző Hippokratész és Galénosz; 26 kötetben csak az utóbbi szerző munkái találhatók, és jó néhány kolligátumban is szerepelnek egyes művei és a hozzájuk írott kommentárok. Az orvosi rariorában képviselt szerzőkre és szakágakra jó példákat lehet találni az eddigi ismertetésekben.¹¹

A Gyűjtemény XVI. századi orvosi nyomtatványainak az egyes szakágak szerinti megosztásában a bőr- és nemi betegségeket tárgyaló kötetek vezetnek: a morbus gallicus például, az ősnymtatványokkal együtt, több mint 30 kötetnek a témája, ezenkívül még más XVI. századi gyűjtőkötetekben és a kéziratok között is található e témakörre vonatkozó művek. Az *R. Harkó Viola* és *Vida Tivadar* által ismertettette-

magyar könyvek és hungaricák. E legutolsó kategóriába soroltuk azokat a könyveket is, amelyek megjelenési idejük, témájuk szerint nem számítanak ritkaságnak, viszont formájuk, kötésük, tulajdonosi bejegyzéseik, különleges metszeteik miatt ritkaságyűjteményben való kezelésük indokolt.

⁸ *Sajó Géza—Soltész Erzsébet*: Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis Hungariae asservantur. Vol. I—II. Bp., 1970.

⁹ British Museum General Catalogue of Printed Books. London, 1965—1966. (Rövidítése a továbbiakban — hivatkozásként azoknál az említendő könyveknél, amelyek e katalógusban szerepelnek —: BMC.) 85. 59. (Az első szám a kötet-, a második azon belül a kolumnaszámot jelenti.)

¹⁰ *Borsa Gedeon*: Ismeretlen virágének töredéke. Irodalomtörténeti Közlemények, 1957, 236—237. — *Mezey László*: Középkori magyar írások. Bp., 1957. 366.

¹¹ *R. Harkó Viola — Vida Tivadar*: i. m. 129—150.

I. táblázat Ősnyomtatványok

Sajó – Soltész kat. sz.	Sem- mel- weis Orvos- törté- neti Könyv- tár r. sz.	Szerző, rövid. cím	Hely, nyomda, év	Possessio	A beszer- zés módja	Egyéb
832	S. 70.	Brunschwig: Chirurgia	Augs- burg, J. Schön- sperger, 1497.	—	Vétel Áll. Könyv- terjesz- tőtől (1955)	Coll. 2. (Coll. 1.: Gersdorff: Feldtbuch der Wundtartzney; Strassburg, Schott, 1517); kézzel kifestett metszetek; vak- nyomással dí- szített perg. kötés.
957	S. 435.	Celsus: De medicina	Velence, J. Ru- beus, 1493.	—	Börkl.	Modern félb. k.
1165	S. 442.	Dinus de Garbo: Expo- sitió super 3., 4. et parte 5-ae Fen IV. libri Avicen- nae. — De ponder- ibus... — De emplastris	Velence, Bonetus Loca- tellus, 1496.	Jo. Bapt. An- tonius; Dio- medes Cara- tin (?); Archi- medes Cheru- bini; Io. Rocco Danniro Hof- fatale(?), 155?; Libreria Loscher, Roma	Börkl. (1963)	Egész perg. kötés
1382	S. 68.	Gellius: Noctes Atticae	Velence, Bern. de Choris et S. de Luere, 1489.	Dr. Jo. Frynst (1518); Chr. Hillniger V. J. Doctor Canonicus Pataviensis Ferdinandij et Max-i ij. Cess. a. a. tum Ecclè Salisburgens: Consiliarius	Vétel Szamosi Sándor- tól(1956)	Eredeti fatáblán új félbörk.

Sajó – Soltész kat. sz.	Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár r. sz.	Szerző, rövid cím	Hely, nyomda, év	Possessio	A beszerzés módja	Egyéb
1524	S. 519.	Gruenpeck: De pestilentia scorra*	Nürnberg, K. Hochfeder, 1496 – 1497.	—	Börkl. (1968)	Kézzel festett piros iniciálék. Modern félvászon kötés
2070	S. 79.	Zach. Lilius: Orbis brevium	Firenze, Fr. Bonaccorsi, 1496.	V. Gamba (?)	Vétel Ürmösy A.-tól (1954)	Modern félb. k.
2134	S. 82.	Maimonides: Aphorismi secundum doctrinam Galeni. — Johannes Damascenus: Aphorismi. — Rhazes: De secretis in medicina. — Hippocrates: Secreta.	Bologna, Fr. dictus Plato de Benedictis, 1489.	Hannsen von Rarevöt; And. Heigl med. doctor (1642); Jo. Sig. Freytag med. dr.; ...Quinque-Eccl.	Ajándék Orsz. Könyvtári Központtól (1951)	Latin kézirásos margináliák; restaurált bőrkl. az eredeti vaknyomasos kötésű táblák felhasználásával; eredeti csatok; a felső metszésbe beírva: Aphorismi diversorum
2140 a	S. 413.	Manardus: Opus de erroribus Pistoris circa morbum gallicum*	Nürnberg, G. Stuchs, c. 1500.	Börkl.	Börkl. (1963)	Kötése kézzel írt, festett kódexlap

Megjegyzés: A *-gal jelölt nyomtatványok a Sajó–Soltész katalógus szerint magyarországi unikumok

Sajó— Soltész kat. sz.	Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár r. sz.	Szerző, rövid cím	Hely, nyomda, év	Possessio	A beszerzés módja	Egyéb
2482	S. 81.	(Osuwaldus de Lasko:) Sermones . . . Biga salutis	Hagenau, H. Gran, 1489.	Conv. Coloswar. fratrum minorum observantium; Johannes plebanus de Carasna [Kraszna] (154?); Jo. Vitus de Czík sz. Marton; Conv. Michaziensis	Vétel Áll. Könyvterjesztőtől (1953)	Latin kézirásos margináliák; korabeli bőrk., beragasztott kódexlap
2694	S. 67.	Philelphus: Epistolae	Velence, Philippus Pincius, 1492.	Fr. de (?) Scipionibus Leonicensus	Vétel Szilárd Vilmostól (1957)	Kézírással néhány latin marginális bejegyzés; modern félbőr k.
2724	S. 516.	Pistoris: Declaratio de malo franco*	Lipcse, Konrad Kachelofen, 1500.	Bőrkl.	Bőrkl. (1963)	Modern bőrk.
3041	S. 314.	Schedel: Chronica. (Germ.)	Nürnberg, A. Koberger, 1493.	—	Vétel Közp. Antikváriumtól (1951)	Kézrel színesre festett metszetek; eredeti vaknyomással díszített egész pergamen kötés
3044	S. 440.	Schellig: In pustulas malas . . . consilium*	Heidelberg, Fr. Misch, c. 1490.	Bőrkl.	Bőrkl. (1963)	Modern papírkötés, a lapok vágásfelületén aránymetszés

Sajó— Soltész kat. sz.	Sem- mel- weis Orvos- törté- neti Könyv- tár r. sz.	Szerző, rövid. cím	Hely, nyomda, év	Possessio	A beszer- zés módja	Egyéb
3464	S. 80.	Verschung von Leib, Seele, Eher und Gott	Nürnberg, (K. Ze- ninger), 1489	—	Ajándék Orsz. Könyv- tári Köz- ponttól	Latin kézírásos margináliák; restaurált, új bőrk.
3529	S. 542.	Widmann: Tractatus de pustulis*	Strass- burg, J. Grünin- ger, 1497.	Börkl.	Börkl. (1968)	Modern papír- kötés

ken¹² kívül csak néhány — a szifilidológiai irodalomban igen jelentős — példaként említhető meg *Juan Almenar*, *Ulrich von Hutten*, *Girolamo Fracastoro*, *Niccolo Leonicensis* és *Paracelsus* szifiliszértekezése.¹³ A bőr- és nemi betegségekkel foglalkozó nyomtatványok és kéziratok szinte teljes egészükben a Bőrklinikáról kerültek az Orvostörténeti Könyvtárba, és ennek alapján némi fogalmat lehet nyerni arról, hogy mennyire gazdag lehetett egykor a Klinika régi és ritka nyomtatványokban. E gazdag gyűjtemény kialakítása *Nékám Lajos*nak, a Bőrklinika egykori vezetőjének nevéhez fűződik. Tanítványa, *Herczeg Árpád* írta róla, hogy maga is részt vett a Klinika könyvbeszerzéseiben.¹⁴

A vetustissima — rariora gyógyszerészeti állománya (kb. 50 kötet) elsősorban gyógy-növény- és gyógyszerkönyveket foglal magában, amelyekről szintén némi fogalmat lehet nyerni a Könyvtár régi könyvállományáról szóló eddigi ismertetésekből; itt csupán egyetlen példát említünk közülük. Kétrészes kolligátum; első felét *Quiricus de Augustis de Terthona Lumen apothecariorum* (Velenca, Lucantonio Giunta, 1517)

¹² Uo., 141—143.

¹³ (*Ioannes Almenar*): Libellus ad euitandum et expellendum morbum Gallicum. (Velenca, Bernardinus de Vitalibus, 1502.) BMC 171. 799. — *Vlrichi de Hvitten* eq. de Gvaiaci medicina et morbo Gallico liber unus. (Mainz, Johann Scheffer, 1519.) BMC 110. 25. — *Hieronymi Fracastorii* Syphilis sive morbus Gallicus. (Verona, ny. n., 1530.) BMC 76. 752. — Liber de morbo Gallico, in quo diuersi celeberrimi in tali materia scribentes medicine continentur auctores uidelicet *Nicolaus Leonicensis*... (etc.) (Velenca, Joannes Patavinus és Venturinus de Ruffinellis, 1535.) BMC 171. 799. — Von der Frantzösischen krankheit Drey Bücher *Paracelsi*. (Nürnberg, Jeronimus Formschneider, 1552.) BMC 23. 28.

¹⁴ *Herczeg Árpád*: i. m. 527.

című, a XV. sz. végétől több kiadást is megért műve foglalja el, második tagja pedig *Johannes de Manliis de Boscho Luminare maius* (Velence, Gregorius de Gregoriis, 1513) című munkája. Az utóbbi — egykor 77 levélből állott, egyes levelei hiányoznak — elsősorban *Mesue* gyógyszerkönyvéhez fűzött magyarázatokat tartalmaz.¹⁵ A kolligátumba kötésekor a benne szereplő nyomtatványok elé és mögé azonos méretű üres lapokat kötöttek be, amelyekre később recepteket írtak. A könyv elején három ilyen lap, a végén pedig valóságos receptes könyv (34 levél) található. Az első három levélen három kézírás különíthető el egymástól, a receptek között pedig egy keltezett (2. rektó közepe: „*decoctio communis* [?] 5 feb. 1534) és egy névvel ellátott (3. levél rektója: *Conff... Saracenicæ C. [contra] pestem. d. d. Christophori de lintz*”) is olvasható. A hátsó kötésborító elé fűzött lapokon szintén több kéz írása szerepel; a receptek nagy részét a XV. sz. elején írhatták be a kötetbe. A ceruzával beszámozott 33. levél verzóján több recept eredetét is megjelölték: pl. „*Pulvis Bezoatricos Clarissimi Dni D. Jeremia Schultzij*”. Az *Epithema capitalis* és a *Pulvis contra dysenteriam* receptek szintén Schultztól származnak. A könyv első kötésborítójának verzóján egy bejegyzés olvasható, ami egy cseh származású, XVII. sz. eleji gyógyszerészre vonatkozik.¹⁶ A kötet — amelyben a nyomtatott leveleken latin nyelvű kézírásos margináliák láthatók — egykor a Budapesti Gyógyszerész Testület birtokában volt.

Az orvosi és gyógyszerészeti tárgyú műveken kívül értékes, a medicinával szoros kapcsolatban álló munkák is akadnak a gyűjteményben (asztrológiával és asztronómiával, természeti mágiával, kabbalisztikával, okkultizmussal, boszorkányvizsgálattal, kozmetikával stb. foglalkozó írások). Itt említhető meg *Paschal Lecoq (Gallus) Bibliotheca medica* (Bázel, Konrad Waldkirch, 1590) című műve, amely ábécérendben, szerzők és szakágak szerint is közli azoknak az orvosoknak a bio- és bibliográfiai adatait, akik 1589-ig gyarapították írásaikkal az orvosi irodalmat.¹⁷

Az alkémia témaköréből egy tartalmi gazdagsága miatt is figyelemre méltó kötet jól példázza a kiadói és a tulajdonosi kolligátum egybekapcsolódását. Első tagja maga is több szerző munkáit tartalmazza, így *Geber De investigatione perfectionis metallorum*; *Summa perfectionis metallorum*; *De inventione veritatis* és *De fornacibus construendis* című művein kívül *Roger Bacon Speculum alchemiae*-ját, valamint ismeretlen szerző *Rosarius minor de alchemia* című írását. Ezek után *Calidus Liber secretorum* című műve, *Hermes Trismegistus Tabula Smaragdina de alchemia* című munkája és *Hortulanus*nak a legutóbbihoz fűzött magyarázatai következnek (Nürnberg, Joh. Petreius, 1541).¹⁸ A kolligátum ezen az alkémiai nyomtatványon kívül még hét igen érdekes orvosi tárgyú kiadványt tartalmaz.¹⁹ A kolligátum néhány tagjának a címlapján „*Vuolfgangus Kappler Artium philosophiae et Medicine Doctor*” tulajdonosi

¹⁵ „*Joannis Iacobi de Manliis de Bosco Alexandrini super descriptione antidotarii et practica divi Joannis Mesue et aliorum illustrium medicorum clarissima interpretatione incipit dicta Luminare maius*”.

¹⁶ „*Quarto calendarum Junij anno post partum Virginis 1602 disciplinam pharmacam inchoatus Joannes Gindrach (?) Hiligenpruensis Bohemus*”

¹⁷ BMC 133. 16.

¹⁸ BMC 9. 864.

¹⁹ A kolligátum további tagjai: *Haly filius abbas. Liber totius medicine ... a stephano philosophie discipulo ex arabica lingua in latinam reductus...* (Lyon, Jakob Myt, 1523.) BMC 3. 663. — *Tractatus Rabbi Moysi de regimine sanitatis ad Soldanum*

bejegyzései szerepelnek. A könyv kötésekor (vaknyomással díszített pergamen) a lapszéleket levágták, ennek következtében a latin nyelvű kézírásos bejegyzések megcsontultak.

Plinius Historia naturalis-a, amely az ókori természettudományok mellett az orvostudományt is magában foglalja, már a XV. század végén is számos kiadást ért meg. A Ritkasággyűjteményben található több XVI. századi kiadása közül az 1516-os velencei (Philippus Pincius) és az 1530-as bázeli (Froben) a legértékesebb.²⁰

Bartholomeus Anglicus (de Glanvilla) De proprietatibus rerum című hatalmas műve a középkor általános műveltségét tükröző valóságos enciklopédia, amiben többek között a növények gyógyerejéről és gyakorlati alkalmazásáról is szó esik. A Könyvtárban található példánya impresszuma szerint (1505. aug. 8.) strassburgi nyomtatvány; kézzel festett iniciálék díszítik. A könyv tulajdonosa Heraclius Dangler volt, aki 1775-től az irgalmas rend osztrák–cseh tartományának provinciálisaként működött.²¹

Alapállományának eredetéből (a volt budai irgalmas rendi könyvtár) természetesen következik, hogy az Orvostörténeti Könyvtár állományából teológiai tárgyú könyvek sem hiányoznak. A Ritkasággyűjteményben őrzött több mint húsz teológiai kötet között is akad néhány igen értékes nyomtatvány. *Alfonso Tostado* művei 1507-ben (Velence, Gregorius de Gregoriis) 17 kötetben jelentek meg, ezek közül származik az egyik folió, amely a szerző Genézis-magyarázatait tartalmazza.²² A könyvet a XVII. század elején egy bécsi – minden bizonnyal szerzetesi – könyvtárban katalogizálták. A benne található bejegyzésből, aminek az elejét később tussal átmázolták, csak ennyi maradt meg: „*Viennae Catalogo inscriptus A° 1614*”. A bécsi irgalmasok könyvtárából jutott valószínűleg a budai rendház birtokába. Egy másik teológiai tárgyú könyv Clairvaux-i Bernát egyes műveinek kivonatait tartalmazza *Sigismundus Grimm* orvosdoktor és *Marcus Wirsung* kiadásában (Augsburg, 1519).²³ A *G. Durandus* írásait magába foglaló kötet a bázeli Froben-nyomda 1563. évi termékei közül való.²⁴ A teológiai könyvekkel kapcsolatban egykori tulajdonosa miatt érdemes megemlíteni egy francia nyelvű, kottakísérettel ellátott zsolttároskönyvet, *Clément Marot* és *Théodore Bèze* munkáját.²⁵ A könyvecske egykor *Pápai Páriz Ferenc* tulajdonában volt, amint egy bejegyzése tanúsítja.²⁶

Regem. (Augsburg, ny. n., 1518.) BMC 72. 764. – *Raymundi Lulli de secretis nature siue de quinta essentia*. . . (Augsburg, ny. n., 1518.) BMC 146. 331. – *Pselli ad Imperatorem Constantinum de Victus ratione Georgio Valla*. . . interprete. (H., é., ny., n., hiányos). – *Antidotale preseruatiōnis, cum additionibus, in epidemicum morbum*. . . A *Martino Stainpeis Viennense*. . . (Bécs, Johannes Singrenius, 1510.)

²⁰ A Froben-kiadás: BMC 191. 499.

²¹ Róla l.: *Sobel, Joannes de Deo: Geschichte und Festschrift der österr.-böhm. Ordens-Provinz der Barmherzigen Brüder*. Wien, 1892, 77, 97, 230.

²² Cime: *Aurea doctoris eximij sacrique presulis Diui Alphonsi Abulensis in Genesisin explanatio*

²³ *Decem Libri florum siue excerptionum collectarum de diuersis opusculis beati Bernardi egregii Clareuallensis abbatis*

²⁴ *Speculi*. . . pars prima et secunda, una cum *Io. Andreae ac Baldi*. . . teorematis. BMC 57. 918.

²⁵ A könyv címlapja hiányzik; a *Les Pseaumes de Daud* mis en rime francois par *Clement Marot* et *Theodore de Beze* egyik kiadása.

²⁶ „Appartient a *François Pariz de Papa*. Dr en Medecine d'oeuvre et du verité.”

A Gyűjteményben filozófiai és etikai tárgyú könyvek is akadnak. *Arisztotelész* különböző munkáit három kötet foglalja magában; közülük a *Problemata* (Antwerpen, Symon Cocus, 1534) a legkorábbi kiadású.

A csaknem 20 jogi témájú kötet között található a Ritkaságyűjtemény leggazdagabb kolligátuma, amely 62 – külön címlappal ellátott – kisebb értekezést foglal magában. A kötet *Stephanus Berchtoldus* *Tractatus de iudiciis et processu iudicario* (Strassburg, Antonius Bertramus, 1586) című művével kezdődik, az utána következő jogi értekezések túlnyomórészt a XVI. század utolsó két évtizedében német nyomdákban jelentek meg.

Több mint 60 kötetben történelmi és szépirodalmi munkák találhatók.

Az ókori történelmi munkák közül e gyűjtemény legkorábbi nyomtatványa *Philosztratosz* *De vita Apollonii Tyanei* című műve, amely *Alemannus Rhinuccius* latin tolmácsolásában (Velece, Aldo Manuzio, 1504) jelent meg.²⁷ Ezenkívül még más görög és latin történelmi mű (Hérodotosz, Caesar, Livius, Flavius, Tacitus, Plutarchosz, Héródianosz stb.) is található a ritkaságok között, egyes kiadván/ok több példányban is.

A humanista történelmi művek közül elsőként *Caspar Hedio* *Ein außerlesene Chronik* (Strassburg, Myller Crafft, 1539) című könyve említhető meg, ami tulajdonképpen *Burchardus Urspergensis* történelmi munkájának fordítása és kiegészítése az 1539. évig. A műhöz Melanchthon írt elmélkedést a történelmi könyvek olvasásának hasznáról.

Híres hadvezérek és történelmi személyek portréit tartalmazza *Michael Beuther* *Wahrhaftiger kurtzer Bericht von mannigerley Kriegs und andern fürnemen Händeln* (Bázel, Konrad Waldkirch, 1588) című könyve, aminek a Könyvtárban található példányából a címlapot és a kolofont kitépték. Az arcképek között látható Mátyás-portré alapján lehetett meghatározni a művet²⁸. A kötet hajdani tulajdonosa a Magyar Képzőművészeti Társulat volt.

Francesco Guicciardini *La historia d'Italia* (Velece, Niccolo Bevilaqua, 1565) és *Bernardus Saccus* *De italicarum rerum varietate et elegantia* (Pavia, Hieronymus Bartholus, 1565) című munkája Olaszország történelmére vonatkozóan jelent fontos történelmi kútfőt.²⁹ *Niccolo Zeno* *Dell'origine de barbari* (Velece, Plinio Pietrosanta, 1567) című műve Velece történelmét is magában foglalja.

Első kiadásában őrzi a Könyvtár a lengyel *Christophorus Varsevicius* (Warszewiczki) *Turcicae Quatuordecim* (Krakkó, Lazarus, 1595) című könyvét.³⁰ E törökellenes beszéde két kisebb munkával, *Fridericus Ceriola* spanyol szerző *De concilio et consiliariis Principis* címen latinra fordított művével és *Varsevicius* *De legato legationeque* című írásával együtt jelentek meg.

A francia történelmi munkák közül példaként *Philippe de la Clite de Commines* *Les memoires... sur les faicts et gestes abregées de Loys XI. et Charles VIII. son fils, Roys de France* (Antwerpen, Martin Nutius, 1597) című műve említhető meg, amely a XV. század utolsó évtizedeire vonatkozóan jelent igen fontos történelmi forrást.³¹

²⁷ BMC 189. 254.

²⁸ *Balogh Jolán*: Mátyás király arcképei. Mátyás király emlékkönyv születésének ötszáz-éves évfordulójára, I. Bp., é. n. 512.

²⁹ BMC 210. 765.

³⁰ BMC 253. 365.

³¹ BMC 42. 423.

A Könyvtár állományában számos görög és latin költő műve is megtalálható. A Ritkasággyűjteményben a görög költészetet *Hésziodosz* Munkák és napok költeményének két XVI. századi kiadása képviseli. *Plautus* Komédiáit két különböző kiadású régi nyomtatvány foglalja magában, egyikük 1522-ben Aldusnál jelent meg. *Cicero* munkáinak különböző kiadásai — közöttük *Johann von Schwarzenberg* sok metszettel ellátott De officiis-fordításának kiadása (Augsburg, Steiner, 1531)³² és a Boethius-féle Cicero-magyarázatok (In Topica Ciceronis, L/on, Seb. Gryphius, 1536) — összesen hét ritka nyomtatványban találhatók meg. Az egyik kiadói kolligátumban *Juvenalis* és *Persius* szatirái mellett *Martialis* Epigrammái (Bázel, N. Brillingerus, 1546) szerepelnek. Szintén kolligátum tagja egy másik *Martialis*-kiadás (Plantin, 1579), amelynek kiadója, *Hadrianus Julius* holland orvos — Plantinhoz hasonlóan — Zsámboky Jánosnak volt barátja és egyik leghűségesebb munkatársa.³³ Négy különböző kiadás található a ritkaságok között *Ovidius* *Metamorphoses*éből, közülük a legkorábbi 1553-ban (Venance, Hier. Scotus) jelent meg. Egy kötet *Caullus*, *Tibullus* és *Propertius* költeményeit tartalmazza *Antonius Muretus* kiadásában (Aldus, 1562).³⁴ Az előbbihez hasonlóan szintén híres nyomda terméke (Plantin, 1565) *Vergilius* Aeneisének kiadása, amelyet többek között Paolo Manuzio látott el annotációkkal. A latin szépirodalomból végül két jelentős szerző műveinek XVI. század végi kiadása említhető meg: *Seneca* Tragédiái (Antwerpen, Martinus Nutius, 1589) és *Ennius* *Annalese* (Leyden, J. Paetsius és L. Elzevier).³⁵

A humanista szerzők szépirodalmi műveit tartalmazó ritkaságok között figyelemre méltó az a kötet, amely latin nyelven *Petrarca* prózai műveit és három költeményét (*Africa*, *Carmen Bucolicum*, *Epistolae metricae*) foglalja magában (Venance, Simon de Luere, 1501).³⁶ A szép folió-nyomtatványnak vaknyomással díszített bőrkötése is figyelemre méltó. Egy másik kötet *Heinrich Bebel* és *Poggio Bracciolini* *Facetiae* (Tübingen, Ulrich Morhard, 1542) című munkáit tartalmazza. *Alciati* *Emblemata* című könyvecskéje — amely többek között arról nevezetes, hogy előképe volt Zsámboky azonos című művének, és az utóbbival együtt Shakespeare-re is hatott — 1522-es első kiadásától kezdve két évszázadon keresztül a legolvasottabb könyvek közé tartozott (Európa különböző országaiban több mint 150 kiadásban látott napvilágot).³⁷ Az Orvostörténeti Könyvtárban két kiadása (Lyon, Matthias Bonhomme, 1551 és Uo., Guliel. Roville, 1566) található meg.³⁸

Bizonyos esetekben még ma is fontos segédeszközt jelentenek a XVI. századi szótárak. A magyar szöszedetet is tartalmazó szótárakon kívül hat ilyenrel, köztük *Calepinus* görög–latin szótárával (Köln, J. Prael, 1534) rendelkezik a Ritkasággyűjtemény. Az itt található legkorábbi kiadású szótár (Hagenau, H. Gran, 1514) hiányzó

³² BMC 216. 876.

³³ BMC 153. 817. E kolligátumból két azonos példány van a Könyvtárban. Mindkettő második tagját *Marcellus Palingenius* *Zodiacus vitae* (Lyon, Jo. Tornaesius, 1589) c. műve képezi. — *Varga László*: Sám-boky (Sambucus) János emblémái. A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Közleményei, 45, (1964) 201.

³⁴ BMC 167. 193.

³⁵ BMC 67. 262.

³⁶ BMC 188. 2.

³⁷ *Varga László*: i. m. 203, 218, 220–222.

³⁸ A lyoni kiadás: BMC 3. 110.

címlapját kézírással pótolták, eszerint: „Vocabularius. gemma gemmarum noviter impressus”.³⁹ A kötéséhez felhasznált kézírásos lapok külön tanulmányt érdemel-nének. Külső kötésborítója festett iniciálékkal ellátott antiphonaléből származik, gerince összefűzéséhez kétkolumnás kódexcsíkot használtak fel egy szintén egyházi szöveget tartalmazó kódexből. A kötetáblába több rétegben német nyelvű iratokat kötöttek be. A szótárt egyik tulajdonosa a bécsi ócskapiacra vásárolta, mint bejegyzése mutatja.⁴⁰ Később (1723) Okolicsányi Sándor birtokában volt. A szótárak mellett említésre méltó *Lorenzo Valla* nyelvészeti munkájának egyik ritka példánya (Velece, Barth. de Zanis, 1503).⁴¹

Több XVI. századi nyomtatványban található magyar vonatkozású írások. Ilyen pl. az említett Beuther- vagy a Petrarca-kötet (az utóbbiban a szerző Nagy Lajoshoz intézett beszéde is szerepel) vagy pl. *Pietro Bembo*, *Paolo Manuzio*, *Giovanni Manardi* episztoláriumai, amelyekben jó néhány levél magyarországi személyekhez szól.⁴² A két *Pico* (*Giovanni* és *Giovanni Francesco*) művei szintén tartalmaznak magyar vonatkozású adatokat és megjegyzéseket.⁴³

III. A ritkasággyűjtemény néhány kötete részben vagy teljes egészében Magyarországról szól (hungarica). Elsőként említhető közülük *Enea Silvio Piccolomini* Asiae Europaeque descriptioja (Marburg? 1531), amelyben a szerző a III. Frigyes korabeli Európa történelmi eseményei között a magyarországiakról is beszámolt.⁴⁴ *Sebastian Munster* város- és térképmetszetekkel ellátott Kozmográfiája (Bázel, Henricpetri, 1569) Magyarországról szóló részében akkor frissnek számító történelmi eseményről, az 1566–1567. évi török elleni hadjáratról is tudósít.⁴⁵ Az itinerariumok közül példaként *Edward Browne* Durch Niederland, Teutschland, Hungarn... gethane Reisen (Nürnberg, J. M. Spoerlin, 1686) c. műve említhető meg.⁴⁶

Sok magyar városkép látható *Sigmund von Bircken* 40 metszetet tartalmazó Der Donau-Strand samt einer Hungar- und Türkis. Chronik (Nürnberg, é. n.) c. könyvében.⁴⁷ Több példányban is megtalálható a gyűjteményben *Ortelius* híres munkájának 1665-ig *M. Meyer* által kiegészített változata (*Ortelius redivivus et continuatus*. Frankfurt, D. Fievet, 1665).

³⁹ BMC 83. 468.

⁴⁰ „Viennae Austriae in foro scrutario 26 Julii Ao. 1603 emi pro 3 crucif. *Nicolaus Mladosewitz* m. p.”

⁴¹ A kötet a következő Valla-műveket foglalja magába: *Elegantiae de lingua Latina*; *De pronomine sui ad Ioannem Tortellium*; *Lima quaedam per Antonium Mancinellum*

⁴² *Petri Bembi*. . . Epistolarum familiarum libri sex. (Köln, Gosuinus Cholius, 1582.) BMC 14. 769. — *Epistolarum Pauli Manutii* libri X. (Köln, P. Horst, 1581.) BMC 152. 234. — *J. Manardus*: *Epistolarum medicinalium* libri XX. (Velece, P. Schoeffer, 1542.) BMC 1521. 422.

⁴³ *Opera omnia Ioannis Pici* (1. köt.); *Opera omnia Ioannis Francisci Pici* (2. köt.). (Bázel, Henricpetri, 1572–1573.) BMC 189. 609.

⁴⁴ BMC 190. 829.

⁴⁵ *Ballagi Aladár* (Buda és Pest a világirodalomban. 1473–1711. I. Bp., 1925.) több kiadását leírja a műnek, a fentiről azonban nem ejt szót.

⁴⁶ *Alexander Apponyi*: *Hungarica*. Ungarn betreffende im Auslande gedruckte Bücher und Flugschriften. Neue Sammlung. München, 1925. A továbbiakban: *App. Hung.* Neue Samml. II. 2242.

⁴⁷ BMC 20. 833.

A hungaricák között több példányban is (3 azonos kiadás) fellelhető *Bonfini* Magyar történetének német fordítása (Frankfurt, S. Feyerabendt, 1581).⁴⁸ Egy kéttagú kolligátum *Michael Glycas* és *Constantinos Manasses* Annalesét tartalmazza — e műveket *Jo. Lewenclaius* Zsámboky könyvtárából adta ki először (Bázel, Episcopii, 1572; 1573).⁴⁹ Egy másik könyvet, amelyben *Tacitus* művei (*Historiae*, *Annales*, *De moribus Germanorum*, *Iulii Agricolae vita*) szerepelnek, kiadója, *Justus Lipsius* Zsámbokynak ajánlotta. E kötet tulajdonosi bejegyzései is figyelmet érdemelnek.⁵⁰

A régi magyar könyvállományról szólva, először is szükséges kiigazítani egy régebbi ismertetés tévedését.⁵¹ Nincs ui. a Könyvtár birtokában *Apáczai* Magyar Encyclopaediájának és *Moller* *Concilium medicum de curanda peste* című művének első kiadása. (Mindkét mű szerepel a Könyvtár állományában, de későbbi kiadásban.) *Wernher György* *De admirandis Hungariae aquis* című munkája viszont nemcsak fotokópiában, hanem eredetiben is fellelhető a ritkaságok között.

A Ritkaságyűjteményben három olyan, a régi magyar könyv kategóriájába tartozó kötet található, amelyek a Szabó-féle RMK-ban nem szerepelnek. Ezeknek az egyik a „francia Aesculapius”, *Antonius Mizaldus* Neünhundert Gedächtnußwürdige Geheimnuß vnd Wunderwerck című művét tartalmazza, amelyet *Henisch György* ültetett át német nyelvre (Bázel, P. Perna, 1582).⁵² *Andreas Argolus* az 1667. évre szóló asztrológiai kalendáriumot írt — e munka magyar fordításának töredékét (D iv) a MTA könyvtárában könyvtáblából áztatták ki, és orvostörténeti vonatkozásai miatt, csereként átadták az Orvostörténeti Könyvtárnak. *Ruland János Dávid* németországi származású volt, de pozsonyi orvosként, majd Bethlen István gróf udvari orvosaként működött, és II. Ferdinánd magyar nemességgel ajándékozta meg. A Ritkaságyűjteményben *Pharmacopoea nova* (Nürnberg, M. Endter, 1644) című könyve szerepel, három Galénosz-kötet (S. 320, S. 321, S. 322) pedig tulajdonosi bejegyzését őrzi.

A régi magyar nyomtatványokat — az ősnymtatványokhoz hasonlóan — táblázat szemlélteti. Ismeretes, hogy régi magyar nyomtatványainkból igen kevés példány maradt fenn általában hazánkban (XVI. századi magyarországi nyomtatványainknak alig több mint 1%-a; átlagosan három példány egy-egy műből).⁵³ Az Orvostörténeti Könyvtár régi magyar könyvállományának viszonylag szerény száma hozzájárulhat a fellelhető példányok számadatának módosításához.

IV. A 92 kötet kézirat — néhány kivételtől eltekintve — orvosi és gyógyszerészeti témákkal foglalkozik, keletkezési ideje szerint pedig a XV–XX. századot öleli fel. Négy kéziratról jelent meg eddig tanulmány, a többinek alaposabb tartalmi vizsgá-

⁴⁸ *Alexander Apponyi*: *Hungarica*. München, 1903. I. 482.

⁴⁹ App. Hung. Neue Samml. I. 1835; uo. 1838.

⁵⁰ App. Hung. Neue Samml. I. 1843. — A könyv kötésborítóján super-exlibris, alatta belenyomva az 1577-es évszám. Possessorok: B. Lankles Porfes; Aron Nejj Conj. S. Paul (1823); Stephanus Szaczeza; Barkácsy Báró Gábor; Dionysius Eszterhazy de Galantha. Egy bejegyzés az első kötésborító verzójáról: „Ezt a könyvet Kükülvárt kaptam g. Bethlen József sogoromtól”.

⁵¹ Képek a gyógyítás múltjából, i. m. 89.

⁵² A Szabó-RMK-ban (III. 636) a mű 1574. évi kiadása szerepel.

⁵³ *Hervay Ferenc*: A XV–XVI. századi magyarországi könyvnyomtatás számokban. M. Könyvszemle, 1966, 63–66.

II. táblázat Régi magyar könyvek

RMK* szám	Szerző, rövid cím	Hely, nyomda, év	Possessio	Egyéb
III. 160/a (2555**)	Pelbartus de Themeswar: Sermones Pomerii de Sanctis (Pars Hyemalis)	Lyon, Klein, 1509 (?)	Melzer I.; Bodó M. B.; Goncília Emil	Címlap hiányzik, az utolsó l. csonka
III. 426.	J. Pannonius: Opera	Bázel, Oporin, (1555?)	St. Sikos; Eccl. aug. Conf. Jaur. VDM 1810.	Kézírással latinul: Janus Pannonius életrajza. Egész perg. k.
III. 448.	P. Ranzanus: Epitome rerum Ung., opera Io. Sambuci. — Rerum ad Agriam gestarum anno 1552... Sambuci Narratio	Bécs, Hofhalter, 1558.	Domus Vaciensis... (a többi olvashatatlan)	Kézírással kevés latin marg., egész perg. kötés
III. 504	Λοικτιανου Αγαπτα. Una cum Gilberti Cognati... et Ioannis Sambuci Annotationibus I–II.	Bázel, Henricpetri, 1563.	—	I. köt.-ben: görög és latin marg. kézírással. Kötés: kódexlap, fekete festékekkel bemázolva
III. 526	Sambucus: Emblemata.	Antwerpen, Plantin, 1564.	super-exlibris, alatta, J. Gomez de la Cortina; Marquis de Morante	—
II. 97. (RMNy 209)	A. Bonfini: Historia... Matthiae Hungaridis... a Caspate Helto	Kolozsvár, (Heltai), 1565.	Collegium Szakolczense Soc. Jesu (1753); M. N. Muz. Kvt.-a	—
III. 542.	Αριστωναίου Επιστολαί Ερωτικαί. E Bibl. Ioan. Sambuci.	Antwerpen, Plantin, 1566.	—	—

* Szabó Károly: Régi Magyar Könyvtár. I–III. Bp. 1879–1898.

** Sajó–Soltész: i. m. II. köt. 767. o.

RMK szám	Szerző, rövid cím	Hely, nyomda, év	Possessio	Egyéb
III. 616.	Bonfini: Sym- position trimeron. ... ex bibl. Io. Sambuci	Bázel, Oporin, 1572.	—	Néhány kézirásos latin marg.
III. 639.	Vegetius: Mu- lomedicina. Opera Ioan. Sambuci.	Bázel, Perna, 1574.	Bibl. ad aed. Mar. Magd.	—
III. 650.	Th. Jordanus: Pestis Phaenomena	Frankfurt, Wechel, 1576.	Bp.-i Kir. Orvosegyesület Könyvtára	—
III. 660.	A. Mizaldus: Artzigtarten ... verteuschet durch Georgen Henisch. — Artztbuechlin ... verteuscht durch G. Henisch	Bázel, Perna, 1577.	—	Coll., Qu. Apol- linaris: Kurtzes Handbüchlein- (Strassburg, Rihel, 1589)-nel egybekötve
II. 141. (RMNy 413)	Melius J. P.: Herbarium	Kolozsvár, Heltai G.-né, 1578.	Dr. Horváth Jenő	Több mint a fele hiányzik
I. 349. (RMNy 185)	/Igen haszn/os es draga/nemes receptum/,	(Kolozsvár, [Heltai?] 1550—1575?)	—	Hiányos. Jelenleg a Semmelweis Orv. tört. Múzeum Levéltárában, It.sz. 67.549/1.
III. 725. RMNy 538.	Carolus Clusius: Stirpium no- menclator Pannonicus	(Antwerpen, Plantin, 1584)	LUDWIG. V. G. GNAD PFALSGRA // DES. HEL. ROM.REICHS. ERTZ DR // VCSES. VND CURFVRST. HERTINB.	Coll. 2., első része hungarica: Clusius: Rario- rum aliquot stirpium, per Pannoniam ... observatarum Historia (Antwer- pen, Plantin, 1583). Kötése vaknyomás- sal gazdagon díszí- tett, reneszánsz munka, első kötés- borítón super- ex-libris

RMK szám	Szerző, rövid cím	Hely, nyomda, év	Possessio	Egyéb
II. 173. (RMNy 523)	M. Fronius: Der Sachssen in Siebenbuergen Statuta	Brassó, G. Greus, 1583.	M. Academia Kvt.-a	—
I. 231. (RMNy 638.)	Calepinus: Dictionarium	Bázel, Henric- petri, 1590.	Jo. Chr. Bu- sereit Norici (1595); Alexander Dombay (1759); E. M. Strig. (1763)	Reneszánsz vak- nyomásos bőrk., az első kötésborító verzóján az első tulajdonos görög és latin ny.-ű bejegyzései
III. 855.	M. Bonovius: Tartariae descrip- tio. — G. Reichers- dorff: Trans- sylvaniae descrip- tio. — G. Wern- her: De ad- mirandis Hun- gariae aquis	Köln, Birck- mann, 1595.	—	—
III. 895.	S. Spillnberger: De morbo Hungarico	Bázel, Jo. Schroeter, 1597.	—	—
III. 930.	Jo. Sambucus: Emblemata	Antwerpen, Plantinny., Chr. Raphael, 1599.	Joachim Enzermiller; Bibl. Windhaa- giana	—
III. 979.	Aemilius Campi- longus: <i>Σημειωτική</i> seu Nova Cog- noscendi morbos Methodus... per Iohannem Iessenium...	Wittenberg, Laur. Seuber- lich, 1601.	David Ver- bezius (1606)	Coll. 2.; a coll. 1.: Andreas Gallus: De peste, ac febre pesti- lentiali (Frank- furt, Io. Saurius, 1606).
III. 1000.	<i>Αρεταίου Καπλα- δοκού ιατρικά</i> ...Autore Geor- gio Henischio...	Augsburg, D. Francus, 1603.	—	—

RMK szám	Szerző, rövid cím	Hely, nyomda, év	Possessio	Egyéb
I. 395.	A. Calepinus: Dictionarium	Bázel, Henric- petri, 1605.	Conv. Soc. Jesu Frib. Breisg. (1628?); Ha- berle Erforten- sis e. F. B. (?) (1791); Horvát István; M. Nemz. Múz. Kvt.-a	2 külön kötetben, az I. köt. vak- nyomással dúsan díszített egész perg. reneszánsz kötésben
I. 399.	P. Lodrecker: Dictionarium	Prága, Ottma- rianus, 1605.	MTA Kvt.-a	—
III. 1350.	N. Isthvanfy: Historiae de rebus Ungaricis	Köln, A. Hieratus, (sumpt.), 1622.	Soc. Jesu Leop. Neustadii Austr. (1668)	Kötéstáblába német nyelvű kézirat bekötve
I. 475.	S. Werbőczy: Decretum sive Tripartitum. — — Index seu Enchiridion.	Bártfa, Ja. Klősz, 1632.	Horváth Miklós	Aláhúzások és kéz- írási bejegyzések
II. 772.	J. A. Comenius: Eruditionis Schol. Pars III. Atrium.	Sárospatak, ny. n. 1652.	St. T. Kotsi (1654); Sam. Nádudvari (1684)	Kézírással magyar és latin bej.-ek, az utolsó lapon lati- nul Krisztus szen- vedései, órákra lebontva, Nád- udvari Sámuel kézírásával
I. 878.	Approbatæ constitutiones Transylvaniae	Várad, Szenci K. Ábrahám, 1653.	MTA Kvt.-a	Első három lapja hiányzik; kiegészít- ve; kevés ma- gyar ny.-ű kéz- írási marg.
II. 992.	J. Weber: Ianus bifrons	Lőcse, Brewer, 1662.	—	Címlap + 6 levél hiányzik, az ere- detiről kézírással kiegészítve

RMK szám	Szerző, rövid cím	Hely, nyomda, év	Possessio	Egyéb
II. 992.	J. Weber: Ianus bifrons	Lőcse, Brewer, 1662.	—	Egybekötve Weber Lectio principumával (l. alább)
I. 1016.	Lippay J.: Posoni Kert. — Veteményes Kert.	Nagyszombat, Acad. betűkkel, 1664. — Bécs, Cosmerovius M., 1664.	Sig. Keuszöghy (1704)	Kolligátum, egybekötve Lippay Gyümölcsös Kertjével (l. alább); latin kézírásos bej.-ek
III. 2254.	Mausoleum . . . regni apostolici	Nürnberg, M. és J. Fr. Endter, 1664.	—	—
II. 1057.	J. Weber: Lectio principum.	Lőcse, Haered. Brever, 1665.	—	Egybekötve Weber Ianus bifronsával (l. fentebb)
I. 1054.	Lippay J.: Gyümölcsös Kert	Bécs, Cosmerovius M. 1667.	Sig. Keuszöghy (1704)	Egybekötve Lippay Posoni és Veteményes Kertjével (l. fentebb)
III. 2391.	Laur. Toppeltinus: Origines et occasus Transylvanorum	Lyon, sumpt. Hor. Boissat et G. Remeus, 1667.	(MTA Kvt-a)	—
II. 1150.	J. Weber: Wappen der St. Epperies	Lőcse Sam. Brewer, 1668.	Dr. Horváth Jenő	—
III. 2671.	J. Jessenius: Anweisung zur Wund- Artzney	Nürnberg, D. Tauber, 1674.	... Goldbach (?)	Reneszánsz pergamen kötés, vaknyomással díszítve
I. 1338.	J. A. Comenius: Orbis sensualium pictus	Lőcse, S. Brewer, 1685.	Jo. Kubányi; Hegymegyi Kiss Áron	—

RMK* szám	Szerző, rövid cím	Hely, nyomda év	Possessio	Egyéb
III. 3351.	N. Istvánffi: Regni Hungarici Historia	Köln, sumpt. J. W. Friesse, 1685.	Conventus c c Welsenyis S. P. Fr. Con- vent; Szutsits Károly	Egybekötve: J. J. Jacob Ketteler: Vienna oppugnata (Köln, Friesse, 1685).
III. 3344.	G. Kreckwitz: Hungariae descriptio	Frankfurt és Nürnberg, (Verl. J. Loschge), J. Ph. Andrea, 1685.	Bibl. Heder- variana	—
III. 3396	G. Kreckwitz: Hungariae descriptio	Uo., 1686.	Dr. Horváth Jenő	Hiányos, a hiányo- kat hártyalapokon kézírással pótolták
III. 3633.	Bonfinii Historia Pannonica Auctore Joanne Sambuco	Köln, (Sumpt. Haered, Jo. Widenfeldt et Go. de Berges) 1690.	—	—
I. 1387.	Pápai Páriz F.: Pax corporis	Kolozsvár, Némethi M., 1690.	—	Címlap és az első három levél hiány- zik; fotómásolattal kiegészítve
II. 1700.	M. Szentivanyi: Curiosa et selec- tiora	Nagyszombat, (Typis Acad.), 1691.	—	Egybekötve ugyan- ezen mű 2. deca- sának 2. és 3. részével (l. alább)
I. 1432.	Pápai Páriz F.: Pax corporis	Lőcse, S. Brewer, 1692.	—	Vége hiányos, címlap verzőjén kézírással receptek
III. 3797.	Fr. Foris Otrokocsi: Origines Hun- garicae. I—II.	Franecker, L. Strik, 1693.	—	—

RMK szám	Szerző, rövid cím	Hely, nyomda, év	Possessio	Egyéb
III. 3797.	Fr. Foris Otrokocsi: Origines Hungaricae	Franecker, L. Strik, 1693.	Domus Vacensis Schol. Piar. (1763).	A két rész két külön kötetben
II. 1778.	Felvinczi Gy.: De conservanda bona valetudine	Lócse, S. Brewer, 1694.	Dr. Illés György Bp.-i Kir. Orvosegy. Kvt.-a	magyar, latin, francia kézírásos bej.-ek
III. 457.	N. Privigyei: Dissertatio de paronychia	Odera-Frankfurt, Chr. Zeitler, 1694.	Bp.-i Kir. Orvosegy. Kvt.-a	—
III. 3940.	J. Chr. Hofsteter: Disp. med. de somnambulatione	Halle, A. Chr. Zeitler, 1695.	—	—
III. 3942.	St. Huszti: Dissertatio de prudenti medicamentorum applicatione	Halle, Salfedius, 1695.	MTA Kvt.-a	—
I. 1474.	Pápai Páriz F.: Pax corporis	Kolozsvár, Misztótfalusi Kis M., 1695.	—	vége hiányos
II. 1862.	M. Szentiványi: Curiosiora et sel. (2. decas 2. rész)	Nagyszombat, Jo. Andr. Hörmann, 1696.	—	—
II. 1862.	M. Szentiványi: Curiosiora et sel. (2. decas 2. rész)	Nagyszombat, Jo. Andr. Hörmann, 1696.	—	egybekötve a Curiosa-val (1. fentebb) és a Curiosiora 2. decas 3. részével (1. alább)
II. 1845.	St. de Werbőcz: Corpus juris Hung.	Nagyszombat, J. A. Hörmann, 1696.	—	—

RMK szám	Szerző, rövid cím	Hely, nyomda, év	Possessio	Egyéb
III. 4035.	St. Király: Diss. inaug. med. de doloris podagrici remedio	Halle, Chr. Henckel, 1697.	Bp.-i Kir. Orvosegy. Kvt.-a	—
II. 1907.	M. Szentiványi: Curiosiora et selectiora (2. decas 3. rész)	Nagyszombat, J. A. Hörmann, 1697.	—	Egy kötetben a Curiosa... és a Curiosiora 2. decas 2. részével
III. 4034.	M. A. Sinapius: Absurda vera sive Paradoxa medica	Genf, (Sumpt. Cramer et Perachon), 1697.	—	—
III. 4133.	Jo. A. Gensel: Diss. med. aegrum ischuria laborantem exhibens	Jéna, Krebs, 1699.	Dr. M. A. Wessely; Bp.-i Kir. Orv. E. Kvt.-a	—
II. 1974.	M. Szentiványi: Diss. Paralipomenica rerum memorabilium Hung.	Nagyszombat, J. A. Hörmann, 1699.	Conradus ab Albrechtsburg (?) Canonikus Frising.	—
II. 2024.	Szentiványi: Continuatio dissertationis Paralipomen.	Nagyszombat, J. A. Hörmann, 1700.	Uő.	egybekötve az előzővel
I. 1636.	Pápai Páriz F.: Pax corporis	Lőcse, ny. n. 1701.	—	—
I. 1746.	Pápai Páriz F.: Dictionarium Latino—Hungaricum.—Dict. Hung.—Latinum.	Lőcse, S. Brewer, 1708.	Pataki József; Lud. Tályai (1826); Pécsi Árpád (1875); Gyógynövény-és Drogism. Intézet	Az eleje és a vége hiányos

RMK szám	Szerző, rövid cím	Hely, nyomda év	Possessio	Egyéb
I. 1749.	A. Molnár Szenciensis: Dictionarium Latino—Ung.—Graeco—Germ.	Nürnberg, M. Endter, 1708.	Jo. Steössel.	—
Ua.	A. M. Szenciensis: Dictionarium Ung.—Latino—Germ. (Pars II.)	Uo.	Uő.	—
III. 4767.	D. Czvittinger: Specimen Hungariae	Frankfurt és Lipcse, J. G. Kohlesius, 1711.	Georg Ribay (1780., Erlangen)	Latin kézírások bej.-ek

latával eddig még senki sem foglalkozott. A kéziratok egy része keltezetlen, ezek esetében — tartalmuk részleges ismeretében — eddig csak hozzávetőleges kormeghatározásra került sor, külső jegyek alapján. Az egész kéziratállomány egyharmadát XIX–XX. századi magyar nyelvű, orvosi pályaművek teszik ki. Az egyéb XIX. századi kéziratok száma 20 körül mozog. Több mint 20 XVIII. századi és 12 XV–XVII. századi kötet alkotja a kéziratállomány további részét.

A kéziratok között négy 1503-ig keletkezett kódex található. Közlebből még senki sem vette szemügyre az egyik legkorábbi, XV. századnak tekintett kódexet, amely 102 hártyalapból áll, szövege festett, aranyozott iniciáléval kezdődik.⁵⁴ Ókori filozófusok, elsősorban *Arisztotelész* válogatott bölcsességeit tartalmazza, utolsó 11 levelén Plátón, Empedoklész, Seneca, Boethius neve is előfordul.⁵⁵ Legutolsó három levelén a Biblia egyes könyveinek (a Genezistől Ezékiel könyvéig) rövid ismertetése olvasható. A kódex utolsó levelének verzőja alján a mondat befejezetlen, a kézirat hiányos. A kódex egykor — alig látható bejegyzése szerint — a bécsi bencések Szűz Máriáról elnevezett konventjének, majd Elias Schilleridnek volt a tulajdonában.⁵⁶

⁵⁴ A kódex kormeghatározása Vida Tivadartól származik. Incipit: „Scite sapienter gnauiterque dicta ab Aristotele philosophorum principe ex plurimis uariisque eius libris breuissime collecta”

⁵⁵ A szöveg közötti rubrikált címek jelzik, hogy mely műveikből valók az itt összegyűjtött idézetek

⁵⁶ Conv. Ord. (inis) S. (ancti) B. (enedicti) M. (ariae) V. (irginis)

Szintén XV. századnak tartanak egy Ain gut zers p... (az első levélen a kezdősor folytatása leszakadt) kezdetű kis kódexet, amely 76 pergamen levélen német nyelvű orvosi és állatorvosi recepteket tartalmaz.

Egy latin nyelvű orvosi—asztronómiai értekezés és egy német nyelvű Gesundheitsregel található abban a XV. századi kódexben, amelyet Schultheisz Emil ismertetett.⁵⁷ Az utóbbi munkát Schultheisz *Albicus* művének tartja.

Legkorábbi keltezett (1503) kéziratunk az első német nyelvű sebészeti munkának, *Heinrich von Pfolspeunt* művének egy olyan szövegvariánsa, amelyet a kézirat több példányának feldolgozója, Karl Sudhoff nem ismert.⁵⁸ A kötetben Pfolspeunt műve 181 levelet foglal el (a lapok verzója van beszámozva); a leíró 9 leveles rubrikált regiszterrel is ellátta a kéziratot, amelynek utolsó előtti levélén (verzó) Valentinus Schultz neve olvasható egy másik kéz írásával. Ugyanez a név szerepel kétszer is a kötet legutolsó levélének verzóján. A Pfolspeunt-mű szövege között néhány kisebb, sebészeti eszközöket bemutató ábra látható, amelyek a Sudhoff által közölteknek a variánsai. A fő szöveg és az index közötti néhány levélen négy különböző kéz írásával receptek olvashatók. A kötet a pécsi irlgalmasok könyvtárából származik.

Három, a Börklinikáról származó XVI. századi kézirat *Gerónimo Mercuriali*, *Bernardino Paterno* és *Hieronimo Capivaccio* szifilizsre vonatkozó elképzeléseit és magyarázatait tartalmazza. A kéziratokat Herczeg Árpád ismertette.⁵⁹

A kéziratok között összesen három XVI–XVII. századi receptes könyv található; valamennyi német nyelvű és valószínűleg német nyelvterületről is származik. A legkorábbi közülük az 1597-ben keltezett, Artzney Buech darinnen Allerley Außwendige vnd Inwendige Medicamenten Zusammen Verfasst vnd colligirt című, orvosságokat és gyógymódokat tartalmazó, regiszteres kötet. A XVI. század végén írhatták az Itim von eine hitzig an der leber thue wie herrnach folget kezdetű, igen megrongált állapotban levő kéziratot első részét. Ez után két újabb kéz írásával következnek receptek. A harmadik kézírás valószínűleg a XVII. század elejéről származik (a 101. oldalon az 1609-es évszám olvasható). Ez utóbbi részben nevek is fel-felbukkannak, így pl. a 97. oldalon: „*Probattum Est Der sig^{or} Dotor. Leo Wolfhardo Pauß*. A továbbiakban — ismét más kéz írásával — folyamatosan receptek töltik ki a kötetet, amely 231 oldalból áll. A kötet végén két külön regiszter található. A kézirat kötése megrongálódott pergamen kódexlap, amelyen a szöveg már csak igen nehezen olvasható.

Valószínűleg XVII. századi (esetleg korábbi) a Könyvtár legterjedelmesebb, folió méretű kézírata. Csonkán maradt ránk, az elejéről 568 oldal hiányzik. Beszámozott oldalai alapján legalább 700 levélen található benne orvosi és egyéb tárgyú receptek.

⁵⁷ *Schultheisz Emil*: Későközépkori orvosi kéziratfragmentum. Orvostörténeti Közlemények, 18. (1960) 175—188.

⁵⁸ Incipit: „In namen gotes. Amen. /Dyß nochgeschriben buch an geha/ ben der wundertzney als man /zelt noch gotes gebort M° cccc Vnd ym lxtis jar an dem nehesten tag/ vor unßer liben frawentag licht /mesße hab ich henrich von pfolspe.../ bruder deutze ordens dys buch aus meiner Kunst geczogen...“ — Explicit: „Dyß buch ist geschriben vnde /geendet als man zcelt Noch gotes gebort Tawßent fünff/ hvndert vnde eim dritten jar /an dem abend des heyligen/ apostels thome Laus deo“. — *Karl Sudhoff*: Beiträge zur Geschichte der Chirurgie im Mittelalter. Bd. 2., Leipzig, 1918, 513—560.

⁵⁹ *Herczeg Árpád*: Néhány XVI. századbéli szifilizskézirat a budapesti Bör- és Nemi-kórtani Klinika könyv- és kéziratkinseiből. Orvosi Hetilap, 23, (1936), 545—548.

Jelenlegi első – hajdani 569. – oldalától a 768. oldalig az „Allerley «Aquaе uitaе» und Köstliche Wässer wie auch Wein” témakörből tartalmaz 333 számozott receptet, majd e rész után az 1726. számozott oldalig a legkülönbözőbb témakörökből következnek receptek és orvosi tanácsok.

A három receptes könyv mellett egy XVII. századi orvosi kézirat is található, amely *Philipp Hermann* Theophrastischer aus Zog című művével kezdődik, és 1678-ból származik.⁶⁰

A XVIII. századi idegen nyelvű kéziratok között öt orvosi és gyógyszerészeti tartalmú német, egy *Traite des Maladies des Yeux* című francia, és négy latin nyelvű, ismeretlen szerzőktől származó orvosi munka található.⁶¹ A latin nyelvűek közül említésre méltó a *Miscellaneae Quaestiones Medico-Philosophicae Collectae* című kis kötet, amely 300 orvosi-filozófiai kérdést tartalmaz, a rájuk adott rövid válaszokkal.⁶² Az ismeretlen szerzőjű művek mellett szerepelnek még a kéziratállományban *Petrus* és *Johannes Quarin* műveinek a XVIII. századból származó latin és német nyelvű másolatai (3 kötetben), valamint *Winslow* Anatómiájának kézírata.⁶³ *Felix Weymiller* *Das Buch der Weißheit-jéne*k másolata (Regensburg, 1749) egy olyan kötetben található, melynek utolsó 18 levelét német és latin nyelvű orvosi receptek töltik ki.

Túlnyomórészt magyar nyelvű recepteket tartalmaz 6 XVIII. századi kéziratos kötet. Sok népi orvosság, hasznos tanács, babonás elképzelés is olvasható bennük, amelyek legnagyobb része korábbi időkben származó, továbbhagyományozott ismeret. Az egyik kéziratban több mű is található. A legelső cím nélküli, élén ez a megjegyzés áll: „*Ezen következő Orvosságok irattak egy Erdélyből került igen szakadozott írásból, mellyben egy helyen ez volt fel jegyezve: Andreas Varannay iratta ez könyvet Anno Dni 1603. és én Tkttes Vattai Pál Uramnál reá akadván, irtam*

⁶⁰ „Theophrastischer auß Zog durch den hoch gelert /en heren docter Philipum Herm/ anum. In nider landt wie er die Franzosen durch Schmirben rau /chen. Wasser vnd Schwize gehailt/ hat. alles aus Theophrasti anweisung“. — A kézirat 259 számozott levélből áll, regiszter egészíti ki. A szöveg előtti rektólevél növényi ornamentikával és geometriai ábrákkal díszített színes festmény, közepén az évszám és „T W” monogram. A szöveg közötti alcímeket piros tintával festették, majd ezüsttel átfestették. Az első kötéstábla utáni 3. levél rektóján: „Donat Hon. Collegio FF. Misericordie Posoniensi anno 1888° die 27^a Aprilis Joannes ep. Zlathár [?]. ...”

⁶¹ Lehetséges, hogy a francia nyelvű kézirat *Jacques Daviel* *Lettre sur maladies des yeux* (Paris, 1748) című művének a másolata, ahogyan ezt Vida Tivadar gondolta. A kötet legelső levelén a következő adat olvasható: „Liber conscriptus a Fr. Roberto Kovarzik Sac: ord: S: Joan: Dei. Ligatus vero munificentia Philippo-Kinszkyana”. A leírás befejezésének időpontja: 1777. január 17.

⁶² A kéziratban ilyen jellegű kérdések szerepelnek: „An Medicina ad sanitatem Construendam, morbos Curandos et vitam prologandam omnibus sit vitilis et necessaria? An Temperamentum sit aliqua quinta qualitas?” Etc.

⁶³ *Petrus Quarin*: *Praxis medica... conscripsit... F. Fridericus Ripp eiusdem Ord. [Sac. Ord. S. Joannis Dei] professus et Hospit: P. T. Apotec: Anno... MDCCXLIV Viennae Austriae typis propriis. — Johannes Quarin*: *Theoria practica*. I. köt.: *Semeiologica therapeutica*. II. köt. (Német nyelvűek). Lehetséges, hogy a szerző *Animadversiones practicae in diversos morbos, I–II.* című, először Bécsben, 1786-ban megjelent művének német fordítása. — *Jac. Benignus Winslow*: *Exposition anatomique de la structure du corps humain*. 1–3. (Párizs, 1732). A kézirat feltehetőleg e mű valamelyik latin nyelvű kiadásának (Frankfurt, 1753; Velence, 1758) a másolata.

ki eß követkeßendöket. Ao. 1761. Lossontzon.” E munkát összehasonlítottuk a Varjas Béla által kiadott XVI. századi magyar orvosi könyv szövegével, és megállapítottuk, hogy annak rövidített változatával azonos.⁶⁴ A kötetben többek között még „*Dr. Wályi Mihály praescriptiói*” (1763), egyes növények hasznáról szóló feljegyzések, gyógymódleírások, humán és állatorvosi receptek olvashatók, a szövegben elszórtan pedig számos XVIII. századi magyarországi orvosra, valamint orvosi és gyógyszerészeti eljárásra vonatkozó adat található.

Csaknem 500 oldalas receptgyűjteményt tartalmaz az a kéziratkötet (keletkezési idejére egy benne szereplő adat 12. oldalán: „*mixtura Cochleari 25. Junij 1731*”), amelynek első kilenc oldalán Horhi Miklós nyomtatásban is megjelent méhészeti munkáját kezdték el másolni.⁶⁵ A kötetben elsősorban magyar nyelvű receptek olvashatók, amelyek között ételrecepteket és pénzhamisításra vonatkozó útmutatásokat is találhatunk (pl. indexoldal rektóján: „*Aranybol így tsinály Magyar forintot; Nemes forintbol így tsinály Magyar forintot*”). A kötet egyik írója a 463–472. oldalakon hónapokra lebontva „Gazdaságra tartozo Observatiók”-at jegyzett föl, a 486–488. oldalakon pedig Mirabiles cogitationes. Critica cím alatt a hónap 30 napjára vonatkozóan a kritikus napokról összegyűjtött korabeli hiedelmek olvashatók. A kötet 359–384. oldalain levő latin szöveg híres ókori emberekről szóló történeteket, majd közmondásokat tartalmaz. A tárgymutató után egy 12 szakaszos magyar nyelvű vers olvasható a „salisburgumi emigránsok”-ról.

A „Tudós könyv. ver hasrul” kezdetű kéziratnak szerzője is ismert: „*Finita per mae. [!] Ambrosium Bende In: Anno 1764 Dije [!] 13: Janu MP.*” Egy másik, „*Omnipotens, aeterne, vere, vive Deus*” incipitű, túlnyomórészt magyar nyelvű receptes kötetbe írója (*Pottornyai András . . . itten Gíralton*) 1748-tól 1758-ig a családjára vonatkozó legfontosabb események adatait is bejegyezte.

A magyar nyelvű XVIII. századi kéziratok mellett említésre méltó egy több művet is tartalmazó folio-kötet, amely ugyan latin nyelvű, de magyarországi keletkezésű: szerzője: *Johannes Georgius Heill* az első mű, a Collegium Chirurgicum leírását Alsó-Kubinban fejezte be 1758. december 8-án.⁶⁶

Végül érdemes megemlíteni két speciális kéziratos kötetet: egy XVI. századi – levéltári forrásnak felfogható – adókönyvet és egy XVIII. század eleji emlékkönyvet.

A négy füzetből egybekötött, pergamen borítóba foglalt, adóelszámolást tartalmazó kötet első kötésborítójára, alsó vágásfelületébe és az első levél rektójára ugyanazon kéz az 1546-os évszámot jegyezte fel. A kötet egykor feltehetően egy hosszabb sorozathoz tartozott, amelynek csak az 1546-os „évfolyama” került az Orvostörténeti Könyvtárba. 95 számozatlan levélből áll, első 39 lapjának verzőira Sant Daniel helység nevét írták föl, majd az ez után következő levélverzők élén különböző – többnyire

⁶⁴ *Varjas Béla*: XVI. századi magyar orvosi könyv. Kolozsvár, 1943. A mű szövegváltozatairól l.: *Szabó T. Attila*: Lencsés György „*Ars medica*”-ja kéziratainak kérdéséhez. *Magyar Nyelv*, 70, (1974), 2. 144–157.

⁶⁵ *Liber Apiaster. Opus tam utile quam necessarium cum experimentis rebus probatis Nicolai Horhi Principalis Varadiensis Hortulano Apiastrij. Quem excudebat Varadini Abrah. Szentzi 1646.*

⁶⁶ A kötetben még a következő művek találhatóak: 2. *Extract auß Hern Goulardß Chyrurgischen Relation*; 3. *Materia medica* (receptek); 4. *Ars Seu Modvs, et Methodvs, Vera prescribendi formulas* (hiányos.)

olasz hangzású — földrajzi nevek (pl. Rigogna, Villa nova, Cupa, Cisterna, Flejban stb.) olvashatók.⁶⁷ A helységnevek alatt egy-egy lapon általában 4–5 személynév szerepel (egyesek áthúzva), amelyek mellett számok és mértékegységjelek láthatók. A rektóoldalakát bevonalazták, az egyes rubrikákba termény- és terméknevek (pl. vino), valamint számok és mértékegységek jelei kerültek. A verző és a rektó oldalak egymást kiegészítik, egyikükön az adókimutatást, másikukon a tényleges adóbehajtást jegyezhetette az összeíró. A hátsó kötésborító verzőjén az adóbegyűjtés helyére és idejére vonatkozó feljegyzés olvasható.⁶⁸

Az emlékkönyv a neves besztercebányai orvos, Grundel György azonos nevű fiáé volt. *Ifj. Grundel György* 1707-től 1713-ig a hallei egyetemen hallgatott filozófiát és evangélikus teológiát, 1713-ban fiatalon halt meg. Barna bőrkötésű, lapjainak vágásfelületén aranyozott és belenyomott futólevélmintával díszített emlékkönyvét 1707-ben nyitotta meg, amint ezt a második levélen látható festett, monogramjával ellátott, bányászjelvényeket ábrázoló címere alatti évszám mutatja. A bányászjelvények nem véletlenül kerültek címerébe — apját Besztercebánya szerződtette a város tulajdonában levő tiszolci vas- és ércbánya vezetőjévé.⁶⁹ Az emlékkönyv címeres első lapja után magának a tulajdonosnak görög és latin nyelvű bejegyzése olvasható, amelyben már teológia- és filozófiahallgatónak nevezi magát. Külföldre utazása előtt ifj. Grundel jeles besztercebányai patriciusok és a város legjelentősebb személyiségei — többek között *Moller Károly Ottó* és *Simonides János* — mellett volt tanárát is felkereste, hogy emléksorokat kérjen tőlük, az emlékkönyv utolsó lapjára apja írta be szeretetteljes sorait. Ez idő tájt jegyezhetett be az emlékkönyvbe a besztercebányai *Schrétter János*, Rákóczi fejedelem brigáderosa és tüzérségi főinspektora is, aki id. Grundellel személyes kapcsolatban állt, ui. a fejedelem az ő közvetítése révén vásárolta meg hadügyi célokra a tiszolci bányát.⁷⁰ Az 1707. évi besztercebányai bejegyzések mellett 1713-ig találhatók emléksorok a könyvecskében, amelyeket német városokban jegyeztek be Grundel barátai és ismerősei. Közöttük — a már említetteken kívül — néhány híres magyar személy is szerepel, így pl. *Bél Mátyás*, *Wagner György*, *Marth Mátyás* és *Bárany György* evangélikus teológusok (a két utóbbi Grundellel egy időben járt a hallei teológiára), valamint *Milleter János* és *Kochlatsch István* orvosdoktorok.⁷¹ Halála után Grundelt — többnyire 1713. aug.–okt. között — még jó néhány tanuló-társa, barátja siratta el emlékkönyve lapjain. *A. H. Francke*, a hallei egyetem híres teológiai professzora 1713. szeptember 15-én a következőket írta — elütő színű tin-

⁶⁷ Sant Daniel nevű helység olasz, német és szlovén nyelvterületen az Olaszországgal és Krajnával határos Görz-Gradiska tartományban, Triesttől északra volt.

⁶⁸ „Millessimo quingentissimo quadrigissimo sexto jnditione tertia die uero mercurij septimo mensi junij actum in santo daniele in domo mej notarij partibus St. daniel”.

⁶⁹ *Jurkovich Emil*: II. Rákóczi Ferencz szabadságharcza és Besztercebánya. Besztercebánya, 1903, 59.

⁷⁰ A város tanácsa 1705. aug. 8-án egyezett meg abban, hogy a bányát eladják Rákóczinak. (Vö. *Jurkovich*: i. m. 183–184.)

⁷¹ Bél Mátyás bejegyzése: „Symb.” [héber bejegyzés] „Discite iustitiam! — Nihil altius ascendit, quam humilitas operosa! Hance, ad altiora viam tutissimam, quam ipse calcavit Christus, quamque calcare habent necesse, omnes sui sectatores, Optimae spei Iuueni, abiturienti in Hungariam, patriam Communem, relinquebat et commendabat Matthias Bél Otsov. Hung. S. Theol. Candidatus. M. p. Coloniae ad Spream. MDCCVIII. Kal. Mart.”

tával — az ifj. Grundeltől származó bejegyzés mellé: *Ez a magyarországi Nagyszombatból származó Grundel György úr azok közül való volt, akikről Pál ezt mondta (Phil. 2. 29): becsüljétek meg az ilyeneket. Ezért az ő igen korai halála nagyon megviselte lelkemet. Kárpótolja Isten az Egyházat azért, hogy egy kiváló ifjút veszített el!*⁷²

Zusammenfassung

Die aus 730 Bänden bestehende Raritätensammlung der mehr als 100 tausend Bände zählenden Semmelweis-Bibliothek für Geschichte der Medizin stellt mit ihren 15 Wiegendrucken, 400 sog. Vetustissima-Rariora Werken, 80 alten ungarischen und „Hungarica“ Büchern, sowie mit 92 handgeschriebenen Bänden und anderen Seltenheiten die wertvollste Sondersammlung der Ungarischen Medizinhistorischen Landesbibliothek dar. Diese Bibliothek wurde im Jahre 1951 auf Grund des Bestandes der Klosterbibliothek der Barmherzigen Brüder zu Budapest errichtet, und später durch die medizinischen und pharmazeutischen Bücher und Manuskripte anderer nach dem zweiten Weltkrieg aufgelösten Ordenshäuser, des weiteren von dem alten Bücherbestand einzelner Institute der ärztlichen Fakultät der ehemaligen Pázmány-Universität (Budapest) ergänzt.

Infolge des speziellen Fachcharakters der Bibliothek macht die Fachliteratur für Medizin und Pharmazie etwa das Dreiviertel der Raritätsammlung aus. Besonders auf dem Gebiete der Siphylologie ist die Sammlung ziemlich reich, nachdem die Fachsammlung der ehemaligen Klinik für Haut- und Geschlechtskrankheiten (die auch viele Raritäten beinhaltende sog. Nékámsche Sammlung) ins Eigentum unserer Bibliothek geraten ist. Wertvolle und seltene Exemplare sind auch unter den alchimischen und pharmazeutischen Büchern der Raritätensammlung zu finden. Aus dem Bestand der sog. Vetustissima-Rariora machen wir — zu informativem Zweck — nur einige, hauptsächlich nichtmedizinische Werke bekannt. Die theologischen, historischen, schönliterarischen, rechtswissenschaftlichen usw. Werke unserer Sammlung stammen fast alle von dem Grundbestand, d.h. der Bibliothek der Barmherzigen Brüder zu Budapest.

Von den alten Manuskripten der Bibliothek (XV—XVIII. Jh.) geben wir eine kurzgefaßte, skizzenartige Beschreibung. Die Mehrheit der Manuskripte ist in lateinischer oder deutscher Sprache geschrieben; es gibt aber auch einige ärztliche Rezeptbücher in ungarischer Sprache. Es sind auch handgeschriebene Kopien älterer Manuskripte (z.B. eine Kopie aus dem Jahre 1503 des chirurgischen Werkes von *Heinrich von Pfolzpeunt*, oder eine 1761 in Losonc abgeschriebene Kopie eines Varianten aus dem Jahre 1603 des ungarischen Arzneibuchs von *György Lencsés* im 16. Jahrhundert) und gedruckter Werke zu finden.

Die Wiegendrucke und die alten ungarischen Bücher (bis 1711) der Raritätensammlung sind in je einer Tabelle zusammengefaßt.

K. T. PAJORIN, Mrs. M. A.

Research Fellow
at the Semmelweis Medical Historical Museum,
Library and Archives

Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár
H-1023 Budapest, Török u. 12. Hungary

⁷² „Fuit hic Dⁿ Georgius Grundel Neosol. Ungarus, inter eos, de quibus dicendum illud Pauli Phil. 2. 29. *Τους εοιουτους επιπουζ εξετε* Hanc ob causam obitus eius praematurus magnopere animum meum adfecit. Sarciat Deus Ecclesiae hanc optimi iuvenis iacturam”